

Á hverju byggir þú þetta? Hvar eru gögnin?

Viðtal við dr. Gerði G. Óskarsdóttur, fv. sviðsstjóra Menntasviðs og fræðslustjóra Reykjavíkur, um nýtingu rannsóknarniðurstaðna í stefnumörkun og þróunarstarfi

Ragnar F. Ólafsson, Námsmatsstofnun og Kristín Jónsdóttir, Kennaraháskóla Íslands

Um síðustu áramót lauk dr. Gerður G. Óskarsdóttir störfum hjá Reykjavíkurborg eftir 10 ára starf sem æðsti yfirmaður menntamála í borginni. Á þeim vettvangi beitti hún sér meðal annars fyrir nýtingu niðurstaðna úr könnunum og rannsóknum við ákvarðanatöku í menntamállum. Tímarit um menntarannsóknir hefur það hlutverk öðrum þræði að „benda á leiðir til þess að tryggja að niðurstöður menntarannsókna hafi gildi í stefnumótun og starfi“. Á þessum tímamótum var því tilefni til að spyrja Gerði út í reynsluna af því að tengja saman rannsóknir og stefnumótun í skólastarfi, auk þess sem ýmislegt annað markvert bar á góma.

Ferill: Gerður G. Óskarsdóttir hefur doktorspróf í menntunarfræðum, með sérsvið í stjórnun menntamála og stefnumörkun, frá Kaliforníuháskóla í Berkeley sem er einn af virtustu háskólum í Bandaríkjunum. Hún hefur meistaraþróf frá Bostonháskóla í námsráðgjöf og B.A.-próf í landafræði og þýsku frá Háskóla Íslands, auk kennslufræða og kennaraprófs frá Kennaraskóla Íslands. Gerður hefur stundað rannsóknir á sviði menntamála um árabíl og hafa rannsóknir hennar m.a. snúist um skil menntunar og atvinnulífs, brottfall úr framhaldsskóla, færníkröfur í störfum og námsráðgjöf. Nýlega lét Gerður af störfum hjá Reykjavíkurborg eftir rúmlega 10 ára starf, nú síðast sem sviðsstjóri Menntasviðs Reykjavíkurborgar um eins og hálfis árs skeið, en í því fólst að hún var yfirmaður allra menntamála á vegum borgarinnar - leikskóla, grunnskóla, skólahljómsveita og fullorðinsfræðslu. Áður var Gerður fræðslustjóri Reykjavíkur í 9 ár. Á þessum árum hefur Gerður verið í forystu um stórstíga framþróun grunnskóla Reykjavíkur bæði hvað varðar ytri umgjörð og innra starf. Hún stýrði m.a. umfangsmiklu samráði og samstarfi við hagsmunaaðila um stefnumörkun borgarinnar í menntamállum og átti frumkvæði að því að safna tölfraðilegum upplýsingum um skólastarfið, m.a. með könnunum, úttektum og rannsóknum, svo byggja mætti ákvarðanir um framþróun á grunni upplýsinga. Gerður hafði áður víðtæka reynslu af störfum innan menntakerfisins. Hún var kennari á grunnskóla- og framhaldsskólastigi, í fullorðinsfræðslu og í háskóla. Auk þess var hún um árabíl skólustjóri og skólameistari gagnfræða- og framhaldsskóla í Neskaupstað, sem síðar nefndist Verkmenntaskóli Austurlands, og var kennslustjóri í kennslufræði við Félagsvísindadeild Háskóla Íslands. Um tæplega þriggja ára skeið starfaði Gerður í menntamálaráðuneytinu sem ráðgjafi menntamálaráðherra og stýrði þá m.a. vinnu við stefnumörkun um þróun menntamála á öllum skólastigum, tók þátt í smíði laga og reglugerða, m.a. gerð fyrstu laga um leikskóla og endurskoðun grunnskólalaga, og stýrði nefndum um framhaldsskóla og iðnmenntun. Jafnhliða þessum störfum hefur Gerður stýrt eða setið í fjölda nefnda sem fjallað hafa um ýmsa þætti menntamála, allt frá leikskólum til háskóla og fullorðinsfræðslu, og verið virk í félagsstarfi kennara. Hún hefur kennt á námskeiðum fyrir kennara, sinnt nýbreytni- og þróunarstörfum í skólum og stundað rannsóknir og mat á skólastarfi. Fjöldi greina um menntamál hefur birst eftir Gerði í blöðum og tímaritum, hún hefur gefið út námsefni og bækur, m.a. um niðurstöður rannsókna, og flutt fjölda fyrirlestra um menntamál og niðurstöður rannsókna sinna á ráðstefnum og þingum innan lands og utan.

Við vildum byrja á að spyrja þig, Gerður, um mikilvægi rannsókna í menntamálum yfirleitt.

Það er geysilega mikilvægt að skapa nýja þekkingu á menntamálunum til að skilja þau betur, átta sig á þróuninni og geta sett hana í víðara samhengi. Ákvarðanir í menntamálum, eins og í öðrum málaflokkum, þarf að taka á grunni upplýsinga og þekkingar, eftir því sem framast er unnt, til viðbótar við innsæi og reynslu. Einkum þess vegna finnst mér rannsóknir og hvers konar gagnaöflun á sviði menntamála mjög mikilvæg. Mér finnst skipta höfuðmáli að fólk þekki stöðu mála í þeim málaflokki sem unnið er í. Á hinn bóginn má ekki falla í þá gryfju að ekki megi hreyfa sig í menntamálum án þess að rannsaka hlutina fyrst, þá yrði lítið gert.

Ég byrjaði strax á því, þegar Fræðslumiðstöð var stofnuð síðsumars árið 1996, að setja á laggirnar það sem við kölluðum Þróunarsvið. Meginverkefni þess var að safna upplýsingum um grunnskólana í Reykjavík til að sjá þróunina og byggja ákvarðanir um frekari þróun á grunni upplýsinga, svo sem unnt væri. Á þeim tíma var lítið til af tölfræðilegum upplýsingum um grunnskólastarf, en það hefur gjörbreyst á síðustu 10 árum, m.a. hjá Hagstofunni. Við fengum öflugan stjórnanda á Þróunarsviðið, dr. Guðbjörgu Andreu Jónsdóttur, sem stýrði þarna mikilli gagnaöflun og úrvinnslu. Þegar spáð er um framtíðina er mikilvægt að lesa í fortíðina – og svo nútímann auðvitað. Þetta höfum við reynt að gera undanfarin 10 ár í Reykjavík og nú fer fram fjölþætt gagnaöflun og greining í Gagnadeild Menntasviðs.

Þú ert að tala um menntamál byggð á rannsóknum, „evidence based practice“?

Já, einmitt, í stjórnunarfræðunum hefur verið áhersla á „evidence based decision making“ og nú er gjarnan talað um að *ákvarðanir skuli byggðar á þekkingu* (e. knowledge based decision making). Þá er átt við að tengja saman gögn, innsæi og reynslu svo úr verði ný þekking. Áður fyrr þótti sjálfsgagt að byggja ákvarðanir fyrst og fremst á reynslu og tilfinningu, bæði

í skólunum og við stefnumótun menntamála almennt.

MEIRA EN AÐ SEGJA ÞAÐ

Hvers konar gagnaöflun hafði þið verið með?

Það má skipta gagnaöflun okkar í nokkra meginflokka. Við höfum verið með kannanir annað hvert ár um viðhorf foreldra, nemenda og starfsmanna skólanna. Við söfnum miklum tölfræðilegum gögnum um skólana og skólustarfið og sjáum vel þróun mála frá ýmsum sjónarhornum og birtist sumt af því efni í ársskýrslum. Svo höfum við lagt áherslu á að skoða tiltekin mál sem eru í umræðu eða þykja kalla á aðgerðir og höfum bæði gert það með umfangsmiklum rannsóknum, t.d. á sérkennslu og tölvunotkun, eða aðeins sent eina og eina spurningu til skólastjóranna, t.d. frá fræðsluráði og síðar menntaráði, þegar aðilar þar vildu fá vitneskju um eitthvað sérstakt. Auk þess að fylgjast með námsframvindu nemenda á samræmdum prófum höfum við verið með reglubundnar skimanir í lestri og stærðfræði. Loks hefur verið lögð áhersla á að halda til haga gögnum sem safnað er á námsferðum til annarra landa svo auðveldara sé að draga af þessum ferðum lærdóm og bera okkur saman við önnur lönd. Ekki er aðeins séð til þess að öll þessi gögn séu aðgengileg heldur hefur Fræðslumiðstöð og síðar Menntasvið gert sér far um að nota þau með kerfisbundnum hætti.

Hvernig finnst þér hafa tekist að nýta þessi miklu gögn?

Fyrsta skrefið, að safna gögnunum, er erfitt. Það er álag á þá sem veita upplýsingarnar þegar kannski hver könnunin rekur aðra. Það er líka kúnst að orða spurningar svo upplýsingar fáist um það sem leitað er að, hafa spurningar ekki leiðandi o.s.frv.

Það er líka erfitt að greina niðurstöðurnar, sjá hvað þær segja okkur. Þegar við t.d. lögðum niðurstöður fyrir fræðsluráð varð oft mikil umræða um hvernig bæri að túlka gögnin, hvort greining okkar „væri örugglega rétt“ og

hvort ekki væri annar túlkunarmöguleiki, sem eðlilegt var. Það þarf að vanda vel slíka vinnu og hún tekur tíma.

Það er líka mikill vandi að draga frama alla nauðsynlega varnagla. Stundum hendir að horft sé á niðurstöður án þess að setja þær í nauðsynlegt sambengi. Greiningarþátturinn er mjög snúinn og kynning á niðurstöðum getur farið fyrir ofan garð og neðan.

Og svo komið sé að spurningunni, þá er kannski langerfiðasti hjallinn að nýta niðurstöðurnar. Það er meira en að segja það að nýta niðurstöður kannana og rannsókna. Það liggur fyrir mikið af tölfræðilegum upplýsingum sem ekki hafa verið nýttar sem skyldi, en nýttast vonandi einhvern tímann síðar. Því lengur sem við söfnum t.d. sambærilegum upplýsingum, þeim mun auðveldara verður að sjá þróunina og þá höfum við betri grunn til að sjá framtíðarþróun fyrir og getum tekið ákvarðanir með hliðsjón af því.

Eins og fram hefur komið finnast mér upplýsingar mjög mikilvægar, en ég verða að segja að mér finnst fólk stundum vanmeta hve erfitt það er að gera sér mat úr þeim.

Niðurstöður verða að vera nokkuð traustar, ekki satt?

Það er auðvitað mjög mikilvægt að niðurstöður rannsókna eða tölfræðilegar upplýsingar almennt séu byggðar á traustum grunni. Það er hægt að láta tölur líta vel út, en svo er undirstaðan brotakennd, t.d. óvandvirkni og ónákvæmni við öflun þeirra eða tölur bornar saman sem byggja á mismunandi forsendum.

Það þarf ákveðinn hugsunarháttur að vera til staðar. Margir huga ekki að því að kynna sér og nýta niðurstöður kannana og rannsókna þegar taka þarf stórar ákvarðanir. Það þarf að finna rannsóknir sem við á, kynna sér þær og sjá hvort þær styðji eða mæli gegn ákvörðun, eða safna nýjum gögnum.

Gott dæmi er umfangsmikil rannsókn sem við gerðum á sérkennslunni í Reykjavík.¹ Ætlunin var einmitt að nýta hana í stefnumótun um sérkennslu. Það gerðist ekki sjálfkrafa, kannski af því að það eru ekki margir sem eru vanir að nýta sér slík gögn. Vandamálið var ekki að niðurstöður væru ekki traustar eða skýrar. Vandinn var meira að tengja niðurstöður við það sem móta átti stefnu um. Það er hægara sagt en gert að láta upplýsingar vísa sér veginn, en það er kannski gagnleg samlíking að segja: Upplýsingarnar velja ekki veginn fyrir mann, en þær geta lýst hann upp.

Mér dettur í hug önnur mikil rannsókn sem við erum að fá niðurstöður úr nú, rannsókn sem Ingvar Sigurgeirsson og fleiri unnu um hegðunarmálin í grunnskólum Reykjavíkur.² Þarna erum við með áhugaverðar og umfangsmiklar niðurstöður, sem búið er að kynna, en svo er það næsta skref að nota þær. Það verður ekkert auðvelt og gengur ekki sjálfkrafa fyrir sig.

Í þessari rannsókn kemur m.a. fram hvað menningin í skólunum skiptir miklu máli, þar á meðal hvernig talað er um nemendur eða samstarf við foreldra. Í ljós kom að þar sem greind var jákvæð menning, þar virtust minni agavandamál. Ef ég væri skólastjóri mundi ég vilja fá upplýsingar um hvernig minn skóli kom út hvað varðaði menningu og svo mundi ég vinna með þær niðurstöður og byggja á þeim áætlanir um að hafa með einhverjum hætti áhrif á þróun menningarinnar eða andrúmsloftsins í skólanum.

Það eru tveir hópar sem þurfa að nýta niðurstöður. Annars vegar stefnumótunaraðilar og hins vegar kennarar og starfsmenn skóla.

Ég vil alls ekki greina þarna á milli, því ég tel það lykilatriði að skólafólkið sé með í stefnumótuninni, eigi hún að ganga upp.

¹ Anna Ingeborg Pétursdóttir, Anna Kristín Sigurðardóttir, Arthur Morthens, Auður Hrólfsdóttir, Eyrún Ísford Gísladóttir, Gerður G. Óskarsdóttir, Guðbjörg Andrea Jónsdóttir og Guðný Berþóra Tryggvadóttir (2000). *Sérkennsla í grunnskólum Reykjavíkur: Könnun á fjölda nemenda, ástæðum og framkvæmd*. Reykjavík: Fræðslumiðstöð Reykjavíkur.

² Ingvar Sigurgeirsson og Ingibjörg Kaldalóns (2006). *Gullkista við enda regnbogans. Rannsókn á hegðunarvanda í grunnskólum Reykjavíkur skólaárið 2005-2006*. Reykjavík: Rannsóknarstofnun Kennaraháskóla Íslands.

Mér finnst sú stefnumörkun sem unnin hefur verið í Reykjavík um málefni grunnskólanna á undanförunum 10 árum hafa sprottið frá grasrótinni, Skólafólkið hefur verið með í mótun hennar. Hún hófst með miklum hugarflugsfundum, fyrst með skólastjórum allra grunnskólanna í Reykjavík, síðan með kennarahópum úr hverjum skóla og loks í hverjum einasta skóla og kennarastofu, auk funda með foreldraráðum skólanna. Við söfnuðum hugmyndum frá fólki um hvað því fyndist það vera að gera vel og hvað það vildi bæta. Svona hélt þetta samráð áfram, á hverju einasta ári vegna vinnu við árlega starfsáætlun öll þessi ár, þannig að ég vil ekki aðgreina þá sem móta stefnuna frá hinum sem vinna í skólunum. Í þessari vinnu leggja aðilar fram hver sinn skerf, það er mikil samvinna, en auðvitað setja stjórnámálemennirnir síðasta punktinn yfir stefnumörkunina í fræðsluráði og nú menntaráði. Það hefur alltaf komið gríðarlega mikið af hugmyndum frá grasrótinni. Við eigum mikið af þessari vinnu skráð, við gáfum út nokkur hefti um niðurstöður þessara funda, það eru umfangsmikil gögn sem gaman væri að skoða betur og vinna úr.

Síðan nota skólarnir gögn í sínu daglega starfi. Þeir nota gögn og upplýsingar um afrakstur starfsins hvað varðar einstaka nemendur og í innra mati á starfi hvers skóla til að geta byggt á þeim áætlanir um umbætur. Skólarnir safna orðið miklum gögnum um nemendur og framvindu náms hvers og eins, sérstaklega eftir að tölvukerfið Mentor kom til skjalanna. Til viðbótar geta kennarar nýtt sér niðurstöður fræðimanna um nám og afrakstur þess og yfirleitt öll þau gögn sem safnað er miðlægt.

Ég held að við séum ekki farin að nýta þessar niðurstöður um nemendur nógu mikið. Miklu efni er safnað og margir kennarar eru mjög duglegir að skrá niðurstöður um nemendur sína, en ég er ekkert viss um að þær séu mikið nýttar enn sem komið er, t.d. í áætlanagerð um nám nemenda.

INNRA MAT

Hvar eru skólarnir staddir hvað varðar innra mat?

Ég tel að skólarnir í Reykjavík gætu verið komnir lengra en raun ber vitni í innra mati og gerð umbótaáætlana á grunni þess, af því þeir hafa svo mikið af gögnum og miklu meira af gögnum en skólar í sumum öðrum sveitarfélögum. Þeir eru með sérstakar skýrslur með niðurstöðum um sinn skóla eftir hverja könnun meðal foreldra, nemenda og starfsmanna. Og það eru margvísleg fleiri gögn til í skólunum og á Menntasviði sem skólarnir geta nýtt sér og fengið aðstoð við að vinna úr. Mönnum finnst kannski að þeir þurfi að byrja á því að safna gögnum, gera t.d. kannanir meðal foreldra eða nemenda, en þeir eiga nóg efni. Þetta undirstrikar það sem ég hef sagt hér að framan að notkun upplýsinga er alls ekki einfalt mál.

Vegna þess að við í Fræðslumiðstöð gerðum okkur grein fyrir þessu og til þess að hvetja til betri nýtingar á fyrirbyggjandi gögnum höfðum við fyrir nokkrum árum samstarf við einn skóla, Engjaskóla, um að búa til mynstursjálfsmat eða fyrirmynd, en þar var mikill áhugi á innra mati. Skólinn fékk aðstoð við að nýta allt sem til var. Við vorum með ráðgjöf og ég tók sjálf þátt í henni. Þau nýttu margvísleg gögn sem voru fyrirbyggjandi á Fræðslumiðstöð og í skólanum og gerðu glæsilega skýrslu um innra matið sem var byggð upp eins og rannsóknarskýrsla og svo fylgdi henni umbótaáætlun sem kennarar og stjórnendur skólans unnu.³ Þarna liggja fyrir margvísleg dæmi um það hvernig hægt er að nýta sér upplýsingar og við gerðum okkur vonir um að aðrir myndu notfæra sér þá reynslu sem þarna liggur fyrir. Það var einmitt hugmyndin að aðrir gætu séð hvernig hægt er að nýta ýmiss konar gögn og hvernig skýrsla um innra mat getur litið út. En hún varð ekki sú fyrirmynd og hvatning til annarra skóla sem við höfðum vænst, þannig að enn er verk að vinna í þessum efnum.

³ Hildur Hafstað og Guðrún Erla Björgvinsdóttir (2002). *Sjálfsmat Engjaskóla. Skýrsla*.

Fannst ykkur matið takast vel?

Já, það var strax farið að vinna í skólanum eftir umbótaáætluninni sem kennarahópurinn vann. En mér er jafnframt ljóst nú að það þarf að vera tryggt að einhver í skólanum hafi kunnáttu, reynslu og tíma til þess að safna saman gögnum, geti greint þau, skrifað skýrslu, stýrt gerð umbótaáætlunar og, síðast en ekki síst, fylgt svo málinu eftir.

Kunna skólarnir það?

Kannski vantar upp á þjálfunina. Við höfum haldið námskeið um þetta að beiðni skólanna. Það þarf bara svo mikla þjálfun og þess vegna fer fólk í mastersnám og doktorsnám: Til að fá þessa þjálfun. En við verðum að gæta að því að ætla ekki skólunum of mikið.

Skólastjórnir í Reykjavík fóru fyrir nokkrum árum á heils árs námskeið á vegum Fræðslumiðstöðvar í mati á skólastarfi. Ég kenndi það með Guðbjörgu Andreu. Það stóð allan veturinn, heilan dag í hverjum mánuði. Allir þurftu að vinna matsverkefni. En ég tel að jafnvel svo umfangsmikið námskeið hafi ekki veitt nægilega þjálfun til þess að þeir gætu almennt haldið áfram þótt einstaka skóli gerði það.

Hafa þeir þá ekki tíma til þess að vinna þetta?

Ég er ekki viss um að tíminn sé höfuðóvinurinn, heldur vandinn að ákveða hvað eigi að gera við upplýsingarnar en auðvitað er líka um tímaskort að ræða, alveg örugglega, og það þarf mikið til fyrir skóla að demba sér í umfangsmikið innra mat og hætta ekki fyrr en umbótaáætlun liggur fyrir.

TORTRYGGNI GAGNVART RANNSÓKNUM***Mæta stjórnendur fleiri þröskuldum úti í skólunum?***

Já, trúlega, það er víða vantrú eða jafnvel tortryggni úti í skólunum á niðurstöður rannsókna og kannana. Kennarastéttin hefur ekki gert mikið af því að halda fram niðurstöðum

rannsókna í sinni fræðigrein, jafnvel gert grín að þeim. Þessu er öðruvísi farið í mörgum öðrum stéttum. Tökum sem dæmi lækna, þeir meta mikils niðurstöður rannsókna í sinni grein og halda þeim stíft á loft. Hjúkrunarfræðingar eru tiltölulega ný háskólastétt, en um leið og þær urðu háskólastétt fóru þær greinilega að halda fram niðurstöðum rannsókna í sinni grein, stunda rannsóknir og tala um þær af virðingu.

Það er sorglegt finnst mér fyrir mína stétt – ég er kennari – að við skulum hafa þá menningu að meta ekki að verðleikum fræðimennsku í okkar grein. Menn kynna niðurstöður rannsókna sinna, t.d. á ráðstefnum, og þá heyrast kannski: „Já, einmitt, hefur greinilega aldrei kennt, veit ekki hvað það er að standa frammi fyrir nemendum, hefur aldrei reynt þetta á eigin skinni,“ og þar með er dómurinn fallinn. Nú er ég kannski að ýkja, en eitthvað þessu líkt heyrast í okkar hópi og ég held að það sé einn af þröskuldunum.

Af hverju skýrist þetta?

Ég held að þetta eigi sér ýmsar skýringar. Meðal þeirra er svolítið neikvæð afstaða til rannsókna sem mér finnst veikja stéttina. Á hinn bóginn má ekki gleyma því að rannsóknir leysa ekki allan vanda, t.d. ákvarða þær ekki þá stefnu sem á að taka, eins og ég nefndi hér áðan, og stundum er það svo að rannsóknir eru ekki nægilega vel gerðar og taka t.d. ekki mið af mikilvægum þáttum skólastarfs.

Hefur mönnum fundist rannsóknirnar vera úr takti?

Já stundum finnst fólki það. Þegar Kennaraháskólinn varð háskóli tók við þetta algera rannsóknafrelsi. Sumir starfsmenn voru í rannsóknunum sem komu skólastarfi jafnvel sáralítið eða ekkert við. Mér finnst slíkt algjört rannsóknafrelsi ekki ganga upp. Hvernig getur maður verið ráðinn að kennaramenntunarstofnun sem rekin er af almannafé í almannabágu, og leyft sér að stunda bara sín áhugamál? En ég held að þetta hafi gjörbreyst og nú séu kennarar í kennaramenntunarstofnunum okkar að skoða hluti sem skipta miklu máli fyrir

skólastarf. Rannsóknir hafa almennt eflst mjög mikið, á síðastliðnum 20 árum hefur orðið gjörbylting í þessum efnum. Það er orðið til rannsóknasamfélag í menntamálum hér á landi.

Hverju þarf þá að breyta til þess að rannsóknir nýtist betur?

Það er verið að vinna mikið af rannsóknum á sviði menntamála sem eru mjög mikilvægar, og þær eru kynntar á ráðstefnum og í fræðiritum, en ráðstefnurnar eru mest sóttar af öðrum rannsækendum. Slangur af kennurum mætir. Ég veit ekki hve mikið starfandi kennarar lesa fræðiritin. Ætli kennarar lesi ýkjamið t.d. þetta tímarit (TUM) eða *Uppeldi og menntun*? Ég er sannfærð um að eins og er sé ákveðinn samskiptavandi milli ólíkra hópa innan menntageirans að því er varðar umræðu um rannsóknir.

Fræðimenn gætu e.t.v. unnið að því í samvinnu við starfandi kennara að breyta þessari menningu sem við töluðum um áðan og stuðlað að því að kennarar eigi kost á þjálfun í að túlka og lesa rannsóknir, en ég er einnig þeirrar skoðunar að rannsóknarfólkið eigi að gæta þess að missa ekki tengsl við þá sem starfa utan rannsóknarheimsins. Það eigi að kunna að matreiða þær fyrir fleiri en aðeins aðra rannsóknarmenn í fræðiritum.

En sem betur fer hefur orðið breyting í þá veru að nú þykir sjálfsgagt að rannsóknir nýtist, sem var kannski ekki eins mikið áður. Það gefur von um að niðurstöður rannsókna verði meiri „eign“ kennara.

Kannski gengur fræðimennskan stundum út í smá öfgar þegar menn reyna t.d. að útskýra einfalda hluti með afskaplega fræðilegum orðum. Setja sig í óþarflega fræðilegar stellingar.

Það er einhver togstreita í okkar stétt gagnvart fræðunum almennt. Tengt þessu er hvað kennarar hafa oft talað illa um menntun sína, kennaramenntunin sé ekki nærri nógu góð, jafnvel vond, þar sé ekki fjallað um það sem skipti mestu máli. Aðrar stéttir tala ekki jafnilla um menntun sína og kennarar. Heyrið þið einhvern tíma t.d. presta eða verkfræðinga

segja að menntun þeirra sé vond? Ég held að það sé sjaldgæft, hversu slæm sem hún kann að vera. Þetta er auðvitað nátengt viðhorfunum til rannsókna.

Það má kannski spyrja þig um menntunina, hvað finnst þér sjálfri um hana? Finnst þér kennaraskólarnir mennta þá kennara sem þú þarft á að halda í skólunum?

Mér finnst við hafa upp til hópa afburða kennara sem eru að vinna mjög gott starf. Ég er sannfærð um að kennaramenntunarstofnarnir leggja sig fram um að gera eins vel og þær hafa burði og bjargir til á hverjum tíma. Það er fráleitt að unnt sé að „kenna allt“ í grunnnámi. Við erum í stöðugri símenntun nú til dags og þar bæta menn stöðugt við sig. Það er mjög eðlilegt og oft betra að ná tókum á nýju efni með reynslu í starfi að baki.

Hefur þú oft rekið þig á það að rannsóknargögn hafi sagt þér eitthvað þvert á það sem innsæi þitt sagði þér?

Já, oft koma gögnin manni á óvart. T.d. í nýjustu rannsókninni sem við létum gera á Menntasviði um hegðunarvandann. Ég hélt hann væri mestur á unglingsstigi, sem var alls ekki raunin.

Ekki hafði heldur hvarflað að mér annað en að nemendur væru sendir í sérkennslu á grundvelli einkunna í lestri. Ég vissi að það væru ekki flókin viðmið notuð, en ég hélt að viðmiðin væru þó einkunnir í lestri. Sérkennslan í Reykjavík kostar milljarð á ári. Svo kom í ljós í fyrstu rannsókn okkar á sérkennslu að það virtist að vissu leyti tilviljanakennt hverjir fóru í sérkennslu. Það var nokkuð um að t.d. nemendur með háar einkunnir í íslensku voru í sérkennslu í lestri. Hvernig stóð á því? Ein skýringin var sú að þeir sem trufluðu starfið, voru settir í sérkennslu í lestri til að hafa þá ekki í bekknum, burtséð frá getu þeirra í lestri. Í stað þess að gera eitthvað markvisst í hegðunarvanda virtust þeir sendir í sérkennslu í lestri. Slíkar niðurstöður kalla á að brugðist sé við, þótt þær segi okkur ekki hvað eigi að gera!

Við vildum því nota þessar niðurstöður

til þess að styðja skólana og aðstoða þá við að leggja árlega fyrir skimanir í lestri og stærðfræði í ákveðnum árgöngum og vinna úr þeim miðlægt, til þess að skólarnir ættu auðveldara með að finna sem fyrst þá sem þyrftu á sérkennslu að halda. Árlega fá skólarnir í hendur skýrslur um niðurstöður þessara skimana hjá sér. En ég veit ekki alveg hvort þær hafa verið nýttar sem skyldi, þótt við höfum haldið námskeið reglulega um nýtingu þessara niðurstæðna. Kannski var brotalömin sú að það vantaði ráðgjafa til þess að fara í skóla og fylgja niðurstöðum eftir. Til þess þyrfti mikinn mannskap.

INGUNNARSKÓLI – BYGGÐUR Á SAMRÁÐI OG GAGNAÖFLUN

Eitt dæmi um gagnaöflun til að undirbyggja ákvarðarnir var undirbúningur Ingunnarskóla. Það var stemmning í kringum undirbúningsvinnuna og ferlið sem lagði grunninn að honum.

Já, þetta var gríðarlega skemmtilegt og gagnlegt starf. Þar var safnað miklum gögnum áður en byrjað var að hanna skólabygginguna og undirbúa starfið almennt. Skólastjóri var ráðinn hálfu ári áður en skólinn tók til starfa og um leið var ráðinn bandarískur arkitekt, Bruce Jilk, til að hanna byggingu fyrir skólann. Hann hafði tekið þátt í að móta ákveðið undirbúningsferli fyrir skólabyggingar sem skiptist í 12 skref og fjöldi aðila tekur þátt í. Ég beitti mér fyrir að fá þennan arkitekt hingað, sem hafði mikla reynslu í mörgum löndum af því að hanna skóla fyrir þá þróun sem er í gangi, og kenna okkur að vinna eftir þessu undirbúningsferli. Mér fannst íslenskir arkitektar ekki skilja nógu vel það sem við vorum að reyna að segja í forsögnum að byggingum um það hvernig skóla við vildum. Mín hugsun var að við gætum stýtt okkur

leið með því að fá til okkar þennan reynda mann á sviði hönnunar skólabygginga. Það er gaman að geta þess hér að Bruce er nú að fá þau ædstu verðlaun sem unnt er að fá fyrir hönnun skóla í Bandaríkjunum fyrir hönnun sína á Ingunnarskóla og þau verða afhent á árlegu þingi fræðslustjóra í Bandaríkjunum nú í mars.

Myndaður var um 30 manna undirbúningshópur til að undirbúa skólann, þar sem voru m.a. stjórnmalámennt, kennarar, aðrir starfsmenn skóla, skólastjórnendur, foreldrar, arkitektar, verkfræðingar, tæknifræðingar og aðilar úr atvinnulífinu og hópurinn fór í gegnum þessi 12 skref.

Í undirbúningsferlinu er byrjað á því að hugsa um hið almenna umhverfi skólans, hvar hann verður staðsettur, hvaða möguleikar bjóðast o.s.frv. Svo færumst við nær starfinu, hvaða væntingar eru til skólans, hvers konar fólk vilja menn að hann útskrifi eftir 10 ár, hvers konar námsferli þarf þá að eiga sér stað, hvers konar starfsmenn þarf að ráða, hvernig ætti vinna þeirra að vera skipulögð og svo er það ekki fyrr en í lokin, í síðasta skrefinu, að spurt er: Hvernig á byggingin að vera utan um svona starf? Síðan teiknaði arkitekt Ingunnarskóla byggingu sem var nákvæmlega eins og byggingarhópurinn vildi, enda var hann með í vinnuferlinu allan tímann og stýrði því.

Það var safnað miklum upplýsingum um skólastarf og byggingar í öðrum löndum, og farin ferð til að skoða nýjar skólabyggingar í Bandaríkjunum. Það var nú eiginlega fyrsta skrefið í þessu ferli öllu. Í ferðina fóru skólamenn, arkitektar, verkfræðingar, aðilar frá byggingadeild borgarinnar og stjórnmalámennt. *Leitin að fjórða veggnum* hét skýrsla um þessa ferð.⁴

Síðan vildum við gera þetta aftur þegar Korpuskóli var undirbúinn. Yfir 20 manna hópur úr ýmsum áttum fór í gegnum nákvæmlega sama ferlið, skrefin öll, en þar var vandinn sá að Framkvæmdasvið borgarinnar var ekki

⁴ Gerður G. Óskarsdóttir (1999). „*Leitin að fjórða veggnum*“. *Hönnun skólabygginga. Kynnisferð bygginga- og skólamanna frá Reykjavíkurborg til Minnesota 3.-8. nóvember 1999*. Reykjavík: Fræðslumiðstöð Reykjavíkur og Byggingadeild borgarverkfræðings.

tilbúið til að ráða arkitektinn fyrirfram, en fulltrúar arkitektafélagsins tóku þátt í ferlinu og svo var alútboð. Arkitektar sem urðu hlutskarpastir í alútboðinu áttuðu sig greinilega ekki alveg á niðurstöðum undirbúningshópsins þannig að við fengum ekki nákvæmlega þá byggingu sem beðið var um. Þeir áttuðu sig t.d. ekki á óskinni um að hafa stórt miðjurými í skólanum, svipað og í Ingunnarskóla, en létu langan gang skera í sundur vinnusvæðin og salinn.

Hvernig brást hópurinn við, þeir sem voru búnir að taka þátt í ferlinu?

Það voru auðvitað ekki allir ánægðir, en þar sem um var að ræða alútboð var mjög erfitt að breyta, svo nokkru næmi. Arkitektafélagið leggur áherslu á að það séu samkeppnir um opinberar byggingar og tók því fremur illa að ráðinn var erlendur arkitekt til að hanna Ingunnarskóla. Ég hélt að þegar Ingunnarskóli væri risinn myndi allt breytast. Hann var reyndar ekki alveg risinn þegar Korpuskóli var hannaður. Það eru enn að rísa nýjar skólabyggingar sem eru í raun hannaðar eftir sömu prinsippum og Miðbæjarskólinn, sem er 100 ára gömul bygging.

Þetta ferli Ingunnarskóla hefur líka haft áhrif á umræðuna um þátttöku allra mögulegra í mótun skólastarfs.

Já, þarna voru margir aðilar saman komnir, ekki bara skólafólk. Mér finnst svo mikilvægt að notendur þjónustunnar komi að því að móta stefnuna, eins og ég hef áður sagt, og hef alltaf lagt mjög mikið upp úr því að hafa t.d. foreldra með.

Þetta eru sambærileg vinnubrögð og nú er farið að viðhafa við undirbúning skipulags og nefnt hefur verið íbúáþing. Það voru haldin mörg íbúáþingin á vegum Fræðslumiðstöðvar Reykjavíkur!

Ingunnarskóli var hannaður utan um það sem við köllum nú einstaklingsmiðað nám.

Já, það var einróma niðurstaða starfshópsins. Þróun í átt til einstaklingsmiðað náms er á miklu skriði í Reykjavík og mjög margt verið

að gera í skólunum á ýmsum sviðum í þeim efnum. En þetta er langtíma verkefni sem unnið er á forsendum hvers skóla fyrir sig. Þróunin er á mjög viðkvæmu stigi núna, það sem bíðið er að byggja upp úti í skólunum gæti vel hrunið. Þróunarstarf gengur oft til baka ef ekki er haldið utan um það og mikill stuðningur er frá yfirstjórn. Ef þróunarstarfi er ekki fylgt eftir af festu, getur þróunin hæglega fjarast út.

ALÞJÓÐLEG PRÓF

Hvernig finnst þér þátttaka Íslands í alþjóðlegum rannsóknnum hafa nýst, t.d. TIMSS og PISA? Nýtast þær í starfi fræðslustjóra?

Já, þær eru mjög mikilvægar og alþjóðlegt samstarf almennt. Það gefur mikið, opnar nýjar víddir. Gagnaöflun eins og PISA og TIMSS skiptir okkur miklu máli og við eigum að notfæra okkur þetta samstarf. Ég vona bara að Námsmatsstofnun fái tækifæri til þess að vinna meira úr þessum gögnum, en það sem hefur verið unnið er mjög mikilvægt.

Í þessum rannsóknum eru spurningar lagðar fyrir stjórnendur, ekki aðeins nemendur. Sá samanburður milli landa er mjög gagnlegur. Einnig finnst mér jákvætt að prófin eru almennt og ekki bundin við ákveðið námsefni, eins og t.d. samræmdu prófin hjá okkur hér á landi hafa verið. Þessi próf kanna getu og þjálfun nemenda almennt til að bjarga sér í lífinu, ef svo má segja.

En hafa þessar rannsóknir hagnýtt gildi? Er kannski meiri úrvinnsla þörf svo niðurstöðurnar verði hagnýtar?

Þær geta að sjálfsögðu haft mikið hagnýtt gildi. Ég get nefnt sem dæmi að mér hefur oft þótt gagnlegt að vitna í það sem kom fram í PISA, að breytileikinn innan skólanna hjá okkur hér á landi er miklu meiri en á milli þeirra. Þetta er mjög sérstakt fyrir Ísland og á reyndar við um hin Norðurlöndin líka. Þessi lönd eru ólík öðrum löndum hvað þetta varðar. Við hefðum ekki vitað þetta nema vegna PISA. Það var mjög mikilvægt að fá þessar niðurstöður og við getum nýtt þær við stefnumörkun um þróun skólakerfis okkar.

Svo hefur mér einnig þótt gagnlegt að vitna í þá niðurstöðu að breytileikinn milli landa sé bara 10% af heildarbreytileikanum, sem þýðir í raun að það er óverulegur munur milli landanna samanborið við breytileikann innan hvers lands. Þessu trúa menn ekki. Yfirmenn menntamála í Kaupmannahöfn voru í öngum sínum af því að Danmörk kom svo illa út úr PISA, þegar aðilar frá höfuðborgum Norðurlanda ræddu niðurstöðurnar nýlega, en ég reyndi að benda þeim á þetta. Þeir virtust ekki róast við það eða áttuðu sig kannski ekki á hvað þetta þýddi. Menn rýndu bara í röðunina og sáu að Danmörk var neðst Norðurlandanna á listanum.

Það væri fáránlegt að túlka niðurstöður PISA á þann hátt að Danmörk væri með lélega skóla, af því þeir radast neðst af Norðurlöndunum á þessum lista. Þeir voru rétt um meðaltalið á heildina litið. En meðallagið er bara flott þegar svona lítill munur er á löndunum almennt. Þetta hef ég lagt mig fram um að endurtaka í fræðsluráði í hvert sinn sem niðurstöður þessara alþjóðlegu prófa hafa verið til umræðu. Menn horfa fram hjá því að það eru kannski 10 lönd sem ekki er marktækur munur á milli. Menn átta sig ekki á þessu og horfa bara á röð landanna. Það er mikill vandi að túlka gögn og jafnvel fólk í yfirstjórn menntamála hefur ekki nauðsynlega þjálfun til þess.

Það mætti telja upp mun fleiri dæmi um nýtingu niðurstaðna úr þessari gagnaöflun.

SAMRÆMDU PRÓFIN

Snúum okkur næst að samræmdu prófunum og nýtingu allra þeirra gagna sem þar er safnað.

Ég er mjög hlynnt samræmdum prófum til að sjá stöðu nemendahópsins almennt og til þess að einstakir skólar geti séð stöðu sína miðað við aðra og það sama á við um einstaka nemendur. En mér finnst slæmt hvað þau hafa verið bundin við ákveðið námsefni og þannig stýrt skólastarfinu of mikið. Undanfarna áratugi hafa þau ekki verið eins gagnleg í skólastarfi og þau hefðu mátt vera.

Ég vona að þau þrúist í það að verða einstaklingsmiðuð eins og nýjar hugmyndir um þau gera ráð fyrir. Júlíus K. Björnsson, forstöðumaður Námsmatsstofnunar, hefur lýst þessari sýn. Ég vil sjá slíka þróun í grunnskólanum, enda er þetta greinilega þróunin víða um lönd.

Framfarastuðlarnir hafa verið settir fram til þess að hagnýta niðurstöður samræmdra prófa. Er það gerlegt?

Já, þeir sýna framfarir nemenda og skólans milli samræmdra prófa út frá stöðu nemandans í viðkomandi árgangi. Þessi úrvinnsla fannst mér mjög spennandi skref og gagnlegt að hagnýta samræmd próf á þennan hátt. Ef skólar nýta sér þennan framfarastuðul til að skipuleggja nám nemenda eða endurskipuleggja starfið, þá er það geysigott dæmi um hagnýtingu rannsókna.

Það er mikil hvatning fyrir skóla að sjá hjá sér háan framfarastuðul. En sumir skólar fá til sín nemendur með mjög góðan bakgrunn og framfarastuðull þeirra er ekki sérlega hár, því nemendurnir voru góðir frá upphafi. Aðrir fá nemendur með lélegri bakgrunn inn og hafa því mikið svigrúm til framfara. Margir eiga erfitt með að taka tillit til slíkra þátta við mat á skólastarfi í einstökum skólum. Menn hneigjast til þess að rýna aðeins í töfluna sem sýnir meðaleinkunn í hverjum skóla og meta skólastarfið út frá því. Fólk áttar sig ekki alltaf á því hve bakgrunnurinn skiptir miklu máli.

Þetta er einmitt dæmi um mikilvægi þess að vanda sig vel við túlkun á niðurstöðum. En ég tel að þessi þróun, ef við kunnum að færa okkur hana í nyt, geti orðið okkur afar gagnleg.

GAGNABANKI

Hvað finnst þér um þá hugmynd að stofna einhvers konar gagnabanka í menntamálum?

Mér líst vel á hana. Það er mikilvægt að það verði til aðgengilegur gagnabanki fyrir rannsakendur. Mér fannst svo sláandi, þegar ég var í doktorsnáminu í Bandaríkjunum, að allir

mínir félagar gengu í einhverja gagnabanka og náðu í gögn en ég þurfti að safna mínum sjálf því ég vildi skoða íslenskar aðstæður og prófessorinn minn var steinhissa á því að ég gæti ekki gengið að gögnum. Ég held að nú sé mjög mikið af gögnum að verða til hjá Hagstofunni en til viðbótar væri gott að það væri til gagnabanki sem rannsækendur létu sín gögn í og aðrir gætu unnið frekar úr. Það er svo mikið til af gögnum sem safnað hefur verið en ekki unnið úr. Svo eru t.d. öll gögnin hjá Námsmatsstofnun og hjá Menntasviði Reykjavíkur. Þau þyrftu að vera aðgengileg fyrir fræðimenn.

Aðalmálið er að safna áhugaverðum gögnum sem skipta máli í skólastarfi og setja gögnin upp á aðgengilegan hátt. Það þyrfti að flokka þau og gera aðgengileg þannig að maður þyrfti bara að fletta upp t.d. „líðan 6 ára barna“ og gæti þá fundið gögn um hana. Þetta er verkefni sem kannski Námsmatsstofnun gæti unnið eða rannsóknarsvið Kennaraháskólans eða þessir aðilar saman. Þetta er mjög spennandi hugmynd. Það væri gaman að menn væru meira í því að vinna úr gögnum í stað þess að vera að safna þeim og safna.

Leiðbeinendur meistaraþrófs- og doktorsnema þyrftu að vita hvað til er af gögnum og hafa aðgang að þeim til að geta leiðbeint nemendum sínum þar um. Það þarf að nýta betur það sem til er í stað þess að safna stöðugt nýjum gögnum.

Rannsóknirnar eru kannski frekar margar og smáar, öll þessi námsverkefni?

Námsverkefnin eru nauðsynleg æfing og ekki ætlast til að út úr þeim komi endilega eitthvað merkilegt og nýtt. Það kemur reyndar oft margt skemmtilegt og nýtt út úr meistaraþrófsverkefnum þótt þau séu smá. En stundum sér maður að það er verið að alhæfa út frá þessum litlu rannsóknum og það er að sjálfsögðu slæmt. Þetta tengist vandanum við aðgreina gögn. Þá alhæfa sumir, jafnvel höfundarnir sjálfir, út frá eigindlegum rannsóknum, sem er auðvitað af og frá. Það er ekki síður flókið að meðhöndla eigindleg gögn en megindleg.

NÁMSBRAUTIR BYGGÐAR Á RANNSÓKNUM

Snúum okkur nú að þínum eigin rannsóknum. Undanfarin 10 ár hefur þú helgað þig uppbyggingu menntamála í Reykjavík, gastu eitthvað sinnt eigin rannsóknum á þessum tíma?

Ég hafði auðvitað lítinn tíma til að sinna rannsóknum á meðan ég var fræðslustjóri, en þegar ég tók við starfinu var ég komin þó nokkuð áleiðis með umfangsmikla rannsókn á 100 störfum sem ekki krefjast sérmenntunar úr skóla, kröfum um færni í þeim o.fl. Hún byggðist á viðtölum við 20 manns í hverju starfi, alls tvö þúsund viðtölum, og ég var að byrja samanburðarrannsókn með erlendum aðilum þar um. Á þessum árum var ég upptekin af framhaldsskólastiginu og vildi afla gagna sem gætu nýst við ákvarðanatöku um starfsmenntun á framhaldsskólastigi. Ég vildi leita að störfum sem væru svo flókin að ástæða væri til að búa til starfsmenntabrautir til þess að búa fólk undir þau. Fjöldi starfa í íslensku atvinnulífi sem ekki krefjast sérmenntunar úr skóla er mun flóknari en ýmis önnur störf sem kennt er undir í framhaldsskólum. Það virðist ekki jafnvægi milli þeirra starfsgeira sem þarf að læra til í skóla og þeirra sem ætlast er til að maður læri til úti í atvinnulífinu.

Menn bara læra starfið í vinnunni?

Tölvugeirinn byrjaði þannig. Það var ekkert nám í boði þótt það sé komið núna. Því var, og er enn, þannig farið með fjölda þjónustustarfa. Við fengum styrk úr Leónardó-áætlun Evrópusambandsins til að vinna samanburðarrannsóknina. Samstarfsaðilarnir voru frá Frakklandi, Ítalíu og Grikklandi.

Þetta var gríðarlega umfangsmikil rannsókn. Við byggðum hana á 400 viðtölum í hverju landi og ræddum því við alls 1600 manns. Við réðum dugmikinn verkefnisstjóra, Hildi Björk Svavarsdóttur, sem hélt utan um verkið í heild. Við skrifuðum skýrslu og nokkrar greinar um niðurstöðurnar, en þarna liggja mikil gögn sem greina má enn frekar. Ég notaði sumarfríin og

helgarnar til að sinna mínum hluta af þessu verkefni og í skýrslu- og greinaskrifin.

Mín von var að íslenska rannsóknin á þessum 100 störfum, að teknu tilliti til samanburðar-rannsóknarinnar, mundi nýtast við mótun nýrra námsleiða í starfsmenntun, en það varð ekki mikið úr því. Þarna er enn eitt mjög skýrt dæmi um að ekki dugar að hafa gögnin, hafa upplýsingarnar, það þarf að vera bæði vilji og kunnátta til þess að færa þær sér í nyt. Við nýttum þær reyndar á Fræðslumiðstöð til þess að sniða námsbraut fyrir störf stuðningsfulltrúa og skólaliða.⁵ Við sömdum við Borgarholtsskóla um að starfrækja námsleið fyrir þessar starfsstéttir í grunnskólunum og létum þeim í té niðurstöður úr rannsókninni um þessi störf. Síðan unnum við saman brautar- og áfangalýsingar. Það tók þó nokkurn tíma að koma niðurstöðum úr rannsókninni inn í lýsingar á náminu. Við lögðum áherslu á að í kennslunni væri fjallað um alla þætti starfsins, svo sem samskipti, teymisvinnu, sérþarfir og fatlanir ýmiss konar, meðhöndlun barna í hegðunarvanda með einfaldri atferlismeðferð og að leiðbeina börnum við útileiki, svo dæmi séu tekin.

Fyrst var þetta námrekið fyrir Reykjavíkurborg. Starfsmennirnir sóttu námið á laugardögum og í fríum og fengu framhaldsskólaeiningar fyrir eins og vera ber í framhaldsskólanámi. Síðan tók Borgarholtsskóli við rekstrinum, sem mér fannst mjög eðlileg þróun, og bauð auk þess öðrum sveitarfélögum þessa þjónustu og hver greiddi fyrir sitt fólk.

Síðan hefur námið þróast í að verða almennara, sem mér finnst miður, en þannig vill þetta oft þróast. Ég tel svo mikilvægt að sérnám snúist fyrst og fremst um sérgreinina. Það er hún sem vekur áhuga nemendanna, ekki almenna námið, eins og stærðfræði og íslenska. En nú virðast nýjar brautir í framhaldsskólum gjarnan búnar til að miklu leyti úr námsáföngum sem eru þegar fyrir hendi.

VANTRÚ Á MENNTUN

Við buðum nokkrum starfsmenntaráðum sem starfa á vegum menntamálaráðuneytisins að nýta niðurstöður úr rannsókninni á störfunum hundrað, það er að segja um sitt eða sín störf, og önnur áttu sjálf frumkvæði að því. En það fylgdi lítil ráðgjöf af okkar hálfu um hvernig mætti nýta þessar rannsóknaniðurstöður. Gögnin voru kannski kynnt á einum fundi og svo var okkar hlut lokið. Ég veit eiginlega ekki hvernig þessi gögn nýttust þeim. Þetta tengist umræðunni um vandann við að nýta rannsóknagögn og upplýsingar.

Mér finnst að símenntun fyrir svonefnd ófaglærð störf eigi að vera í meira mæli en nú er á vegum framhaldsskólanna. Á grunni hennar geta skólarnir þá mótað fjölbreyttara framhaldsnám fyrir ungt fólk og að öðru leyti geta menn lokið framhaldsskólanámi á hvaða aldri sem er, bæði meðfram starfi og í hléum frá störfum í atvinnulífnum. Þannig eiga bæði framhaldsskólar og háskólar að vera. En verkalýðshreyfingin og samtök atvinnulífsins virðast hafa meiri áhuga á að reka símenntunina sjálf – „á forsendum atvinnulífsins“ – eins og sagt er, og til þeirra fer gríðarlega mikið fjármagn frá ríkinu til símenntunar í stað þess að það fari til framhaldsskólanna. Ef til vill spilar þarna inn í einhver vantrú á skólum. Þannig eru að þróast tvö kerfi hér á landi í starfsmenntun.

TENGLSKÓLA OG ATVINNULÍFS

Hvert má rekja áhuga þinn á störfum í atvinnulífnum og tengslum menntunar og starfs?

Ég var mjög upptekin af framhaldsskólastiginu og starfsmenntuninni hér áður af því að ég hafði stýrt mótun nýs framhaldsskóla á Austurlandi, sem síðar fékk heitið Verkmenntaskóli Austurlands. Við vorum þar með nám í nokkrum iðngreinum, en sáralítið á því sviði sem vakti áhuga stelpnanna, sem var ekki nógu gott. Mig langaði til þess að búa til

⁵ Gerður G. Óskarsdóttir og Hildur Björk Svavarsdóttir (1998). *Rannsókn á færniskröfum starfa. Greining á starfi: Stuðningsfulltrúi í grunnskóla*. Reykjavík: Sammennt, samstarfsnefnd atvinnulífs og skóla. Unnið fyrir Fræðslumiðstöð Reykjavíkur.

nýjar námsbrautir. En ég vissi ekkert um atvinnulífið. Hvaða námsbrautir átti ég þá að búa til? Margir framhaldsskólar voru þá að byrja með námsbraut fyrir sjúkraliða og við gerðum það líka. En það voru eitthvað svo fáar hugmyndir á lofti. Ég þekkti ekki atvinnulífið nógu vel til þess að vita hvaða störf það voru sem vantaði menntun í. Ég vildi að ég hefði þá haft þá yfirsýn sem ég hef núna.

Mér fannst líka framhaldsskólanámið í starfsmenntuninni byrja á öfugum enda, á almennu námi eins og stærðfræði sem nemendurnir, flestir strákar, réðu illa við þá stundina eða höfðu ekki áhuga á. Mér fannst þeir ættu að byrja í sérgreininni og taka svo stærðfræðina í lokin, þeir þurftu auðvitað að læra rúmfræði og þegar þeir sæju það mundi áhuginn vakna.

Ég hef lengi haft áhuga á að tengja skóla og atvinnulíf, skipulagði t.d. þátttöku nemenda minna í atvinnulífínu, bæði á unglingsstigi og í Háskólanum, bjó til námsefni um námsval o.fl., hef gefið út stuðningsgögn fyrir náms- og starfsráðgjöf og haft mikinn áhuga á náms- og starfsráðgjöf almennt, sem tengist þessu áhugasviði.

BROTTFALL

Þú hefur líka skoðað gengi brottfallsnemenda og annað tengt því?

Já, ég sá nemendur mína úr gagnfræðaskólanum, sem þá hét, alls ekki hefja framhaldsskólanám eða detta út úr framhaldsnámi og hef almennt haft áhyggjur af framhaldsskólakerfinu okkar sem helst illa á nemendum sínum í samanburði við flest önnur lönd.

Þetta, og það sem ég nefndi hér áður, var m.a. ástæðan fyrir því að ég fór að gera rannsóknir á störfum og áður á gengi brottfallsnemenda í atvinnulífínu.

Áður en ég byrjaði á rannsókninni á færni-kröfum starfa sem ekki krefjast sérmenntunar

úr skóla hafði ég rannsakað ákveðna þætti í tengslum milli grunnskóla og framhaldsskóla og tengslum framhaldsskólanáms við háskólanám og atvinnulífið. Ég hafði skoðað færnikröfur starfa frá ýmsum sjónarhólum og gaf út bók sem ber heitið „Frá skóla til atvinnulífs“⁶. Þar er lýst nokkrum rannsóknum sem ég gerði á tengslum menntunar og starfs. Svo hafði ég aðeins skoðað námsráðgjöf sem snýr m.a. að slíkum skilum. Doktorsritgerðin mín bar heitið „The Forgotten Half“⁷ og beindist að nemendum sem ekki ljúka framhaldsnámi, sem ég nefndi „týnda helminginn“ í skólakerfi okkar.

HEF ALLTAF VERIÐ HAGNÝTINGARSINNI

Þetta tengist allt og er allt hagnýtt. Hefurðu alltaf verið hagnýtingarsinni?

Já, ég hef líklega alltaf verið hagnýtingarsinni í þessum efnum. Þegar ég stundaði rannsóknir vildi ég að þær nýttust í starfi og þegar ég var fræðslustjóri vildi ég nýta rannsóknarniðurstöður og önnur gögn.

Ef ég hefði ekki stundað rannsóknir áður en ég varð fræðslustjóri hefði ég trúlega ekki sett á stofn Þróunarsviðið. Ég hefði líklega hvorki verið svona upptekin af því að nýta rannsóknagögn og önnur gögn í starfi mínu né svona nákvæm hvað varðar skýrsluskrif og túlkun á þeim gögnum sem við byggðum á. Ég las yfir nær allar skýrslur sem við birtum eins og ég væri að dæma meistaraþrófsritgerðir! Kröfurnar sem ég gerði komu sumum samstarfsmönnum mínum á óvart. Og svo spurði ég gjarnan: „Á hverju byggir þú þetta? Hvar eru gögnin?“ eða „Hver eru rökin?“ Þetta hefði ég líklega ekki gert nema af því ég hafði stundað rannsóknir, og vanist þessari nákvæmni og kröfuhörku. Þetta er heilmikil þjálfun og sjálfsgá. Margir starfsmenn hafa

⁶ Gerður G. Óskarsdóttir (2000). *Frá skóla til atvinnulífs. Rannsóknir á tengslum menntunar og starfs*. Reykjavík: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands og Háskólaútgáfan.

⁷ Gerður G. Óskarsdóttir (1995). *The Forgotten Half. Comparison of Dropouts and Graduates in Their Early Work Experience. The Icelandic Case*. Reykjavík: Social Science Research Institute and University Press, University of Iceland.

sagt mér að þeir hafi upplifað vinnustaðinn sem alvöru lærdómssamfélag.

FRAMTÍÐARHORFUR

Hvað hefur þú á þrjónunum núna?

Þegar ákveðið var hjá borginni að aðgreina aftur yfirstjórn leik- og grunnskóla gerði ég mér grein fyrir því að ég kærði mig ekki um að stýra breytingum til fyrra horfs, en ég stýrði sameiningu yfirstjórnar leik- og grunnskóla fyrir einu og hálfu ári. Það væri eðlilegast að aðrir gerðu það.

Þá kom fljótt upp í hugann að mig langaði aftur að fara að stunda rannsóknir og fljótlega fann ég að áhuginn beindist að því að skoða áfram skil skólastiga sem ég hef lengi haft mikinn áhuga á, eins og fram hefur komið. Mig langar að halda áfram með þetta svið, og nú langar mig til að bæta við skilunum milli leikskóla og grunnskóla.

Ég fékk mikinn áhuga á leikskólanum þegar ég var yfirmaður hans í eitt og hálf ár, þar fékk ég nýtt tækifæri. Ég hafði áður kennt og verið stjórnandi á öllum skólastigum nema leikskóla. Nú bætti ég leikskólanum við. Sem yfirmaður leikskólanna heimsótti ég marga þeirra. Það kom mér á óvart hvað mikið er verið að kenna í leikskólunum – og alltaf í gegnum leikinn, sem er frábær aðferð. Þróunin hefur verið svo hröð. Leikskóladvöl er nú í boði fyrir öll börn frá 18 mánaða aldri, allan daginn. Fyrir um 10 árum síðan áttu flest börn aðeins kost á leikskóladvöl hálfan daginn. Þegar börnin koma nú í grunnskólann hafa þau verið fjögur ár í leikskóla, allan daginn. Þetta er gerbreytt staða. Ég veit ekki hvernig grunnskólinn hefur mætt þessum breytingum. Mig langar að skoða nánar hvað börn eru að læra í leikskóla og hvernig það nýttist þeim í grunnskólanum.

Það er markviss kennsla og uppeldi sem fer fram í leikskólanum og nú læra börn þar efni sem ég kenndi sjö ára nemendum mínum í grunnskóla, þegar ég var að byrja að kenna fyrir mörgum árum. Ég hef á starfsferli mínum fylgst með því hvernig inntak náms hefur færst frá framhaldsskóla niður í grunnskóla og frá

grunnskóla niður í leikskóla. Tungumálanámið er gott dæmi. Ég byrjaði að læra ensku 14 ára, börnin mín 12 ára, en barnabarnið 9 ára. Það á sér stað mikið námsrek niður á við. Algebra er nú kennd í grunnskóla sem ég lærði fyrst í MR og áður var ekki eins mikil bókmenntakennsla í grunnskólanum og núna. Ég hef mikinn áhuga á að rannsaka þessa þróun.

Þegar ég sagði upp sviðsstjórarstarfinu kynnti ég borgarstjóra þessar hugmyndir mínar og tjáði honum jafnframt að ég hefði áhuga á að vinna rannsókn fyrir borgina á námi við skil leikskóla og grunnskóla annars vegar og skil grunnskóla og framhaldsskóla hins vegar. Hann tók því afar vel. Ég hef líka áhuga á að sinna ráðgjöf á sviði menntamála, svo sem við einstaka skóla eða sveitarfélög. Formaður menntaráðs Reykjavíkur óskaði eftir því að ég yrði ráðgjafi ráðsins. Svo er ég nú að tengjast verkefnum í Háskóla Íslands og er til í meira af því tagi.

Heldur þú að þetta starf undanfarin 10 ár muni móta þig mikið sem rannsakanda?

Alveg örugglega. Bakgrunnur minn úr háskólanum, kennsla kennaranema og rannsóknir, nýttist mér mjög vel í starfi fræðslustjóra til viðbótar við störf mín áður sem kennari og skólastjóri bæði á grunn- og framhaldsskólastigi og ráðgjafi ráðherra í menntamálaráðuneytinu. Ég veit að þessi 10 undanfarin ár munu nýtast mér gríðarlega vel í rannsóknum ef ég kemst á skrið í þeim.

RÁÐ TIL EFTIRMANNA

Hefðir þú einhver góð ráð handa eftirmanni þínum ef eftir þeim væri leitað?

Mér hefur fundist skipta miklu máli að vera í góðu sambandi við skólastjórana og hvetja þá og styðja sem leiðtoga sinna skóla. Þeir eru í mjög erfiðu og krefjandi starfi, efstir á toppnum. Það getur verið kalt á toppnum, kaldara en áður var. Skólastjórar grunnskólanna í Reykjavík eru gríðarlega sterkur hópur og eru að vinna frábært starf með sínu góða fólki.

Ég reyndi að vinna að stefnumótun í

samvinnu við grasrótina og hafa mikið samráð við alla hagsmunaaðila skólans – um allt, bæði stefnumótun og úrlausn daglegra mála. Ég held að stefnumörkun sem unnin er án þess að grasrótin leggi mikið til málanna verði ekki að veruleika og mun meiri líkur séu á að mál fái farsælan endi ef haft er samráð um lausn þeirra.

Auk mikils samráðs þarf í hverju stefnumarkandi verkefni að skoða þau gögn sem til eru um málið, þar með taldar rannsóknarniðurstöður fræðimanna, og afla nýrra ef við á. Nýting rannsóknarniðurstæðna og annarra gagna í stefnumörkun og þróunarstarfi skiptir okkur miklu máli á leið okkar í átt að enn betri skóla.

Heimildir:

Anna Ingeborg Pétursdóttir, Anna Kristín Sigurðardóttir, Arthur Morthens, Auður Hrólfisdóttir, Eyrún Ísfold Gísladóttir, Gerður G. Óskarsdóttir, Guðbjörg Andrea Jónsdóttir og Guðný Berþóra Tryggvadóttir (2000). *Sérkennsla í grunnskólum Reykjavíkur: Könnun á fjölda nemenda, ástæðum og framkvæmd*. Reykjavík: Fræðslumiðstöð Reykjavíkur.

Gerður G. Óskarsdóttir (1995). *The Forgotten Half. Comparison of Dropouts and Graduates in Their Early Work Experience. The Icelandic Case*. Reykavík: Social Science Research Institute and University Press, Universtiy of Iceland.

Gerður G. Óskarsdóttir (2000). *Frá skóla til atvinnulífs. Rannsóknir á tengslum menntunar og starfs*. Reykjavík: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands og Háskólaútgáfan.

Gerður G. Óskarsdóttir (1999). „*Leitin að fjórða veggnum*“. *Hönnun skólabygginga. Kynnisferð bygginga- og skólamanna frá Reykjavíkurborg til Minnesota 3.-8. nóvember 1999*. Reykjavík: Fræðslumiðstöð Reykjavíkur og Byggingadeild borgarverkfræðings.

Gerður G. Óskarsdóttir og Hildur Björk Svavarsdóttir (1998). *Rannsókn á færnikröfum starfa. Greining á starfi: Stuðningsfulltrúi í grunnskóla*. Reykjavík: Sammennt, samstarfsnefnd atvinnulífs og skóla. Unnið fyrir Fræðslumiðstöð Reykjavíkur.

Hildur Hafstað og Guðrún Erla Björgvinsdóttir (2002). *Sjálfsmat Engjaskóla. Skýrsla*.

Ingvar Sigurgeirsson og Ingibjörg Kaldalóns (2006). *Gullkista við enda regnbogans. Rannsókn á hegðunarvanda í grunnskólum Reykjavíkur skólaárið 2005-2006*. Reykjavík: Rannsóknarstofnun Kennaraháskóla Íslands.